

ԱՇՈՏ ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ

«Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության իրավաբանական ինստիտուտ» ՊՈԱԿ տնօրեն

ԵՐԿՔԱՂԱՔԱՅԻՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԵՐԻ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄԸ

Երկքաղաքացիության ընդունման գործընթացում հաճախ խոչընդոտներ են առաջանում, երբ քաղաքացիությունը ձեռք է բերվում կոնկրետ պետության հետ երկքաղաքացիության մասին համապատասխան միջազգային պայմանագրի կամ քաղաքացիություն շնորհվող երկրի համապատասխան ներպետական օրենքի բացակայության պարագայում: Դրա հետ մեկտեղ, երկքաղաքացիության իրավունքը ճանաչած տարբեր երկրներում այս ոլորտի վերաբերյալ առկա օրենսդրությունում խոցելի կողմեր են նկատվում, որոնք այդ ոլորտին առնչվող միջազգայնորեն ճանաչված գործող նորմերի անտեսման արդյունք են: Նման իրավիճակը շտկելու նպատակով, քաղաքացիության հիմնախնդիրների լուծման գործում անհրաժեշտ է հաշվի առնել մարդու իրավունքների և ազատությունների հիմնարար սկզբունքների ամրագրումն ինչպես միջազգային, այնպես էլ ներպետական իրավունքում:

Այդ գաղափարն իր տեսական հիմնավորումն է ստացել իրավաբան գիտնականների աշխատություններում: Այսպես՝ Վ. Գրաֆսկին միջազգային իրավունքում այդ խնդրի լուծման համար առանձնացնում է չորս հիմնական ուղղություններ: Առաջինը՝

մարդու իրավունքների պաշտպանությունն է, երկրորդը՝ ջանքերի միավորումը խաղաղության, կարգ ու կանոնի և սոցիալական կայուն զարգացման համար, երրորդն՝ արդարության դերը՝ որպես հասարակության հիմքերից մեկը, և չորրորդը՝ պետությունների տարածքային համագործակցությունը, որը որոշակի պարտավորություններ է դնում պայմանավորվող կողմերի վրա¹: Խնդրի լուծման հարցը Մ. Բազլայր քննարկում է այն համատեքստում, երբ, օրինակ, կինն ամուսնանում է արտասահմանցու հետ, իսկ վերջինիս պետության օրենքով նա պարտավոր է ընդունել ամուսնու երկրի քաղաքացիությունը: Այդպիսի իրավիճակում կարող է հայտնվել նաև երեխան, որի ծնողներն ունեն տարբեր քաղաքացիություն²: Հեղինակների մեկ այլ խումբ գտնում է, որ երկքաղաքացիները կարող են ունենալ իրավունքներ և կրել պարտականություններ այն պետությունների օրենսդրության համապատասխան, որոնց քաղաքացիներն են իրենք³:

Վերոնշյալ դրույթները գործնական կիրառություն են գտել քաղաքացիության վերաբերյալ վերջին տարիներին ընդունված միջազգային փաստաթղթերում, առավել ևս, որ միջազգային մակարդակով ակտիվացել է

երկքաղաքացիության ոլորտում նորմատիվային բազայի մշակումը և պետությունների միջև տարածաշրջանային բնույթի երկկողմ պայմանագրերի կնքումը: Ավելին, քաղաքացիության մասին 1997 թվականի եվրոպական համաձայնագիրը հնարավորություն է տալիս ավելի հստակ կարգավորելու երկքաղաքացիություն ունեցող անձանց իրավական կարգավիճակի հարցերը:

Փորձը ցույց է տալիս, որ անձն օրենքով պաշտպանված է սեփական պետության սահմաններում: Սակայն այլ պետությունների տարածքում նա հայտնվում է միանգամայն անպաշտպան վիճակում, քանի որ այդ պետություններն իրավականորեն պարտավորված չեն պաշտպանել իրենց քաղաքացիությունը չունեցող անձանց: Մինչդեռ՝ երկքաղաքացիությունն անձի համար իրավունքներ և պարտականություններ է ապահովում ոչ միայն իր պետության տարածքում, այլև՝ նրա սահմաններից դուրս:

Ըստ ապաքաղաքացի կարգավիճակի մասին 1954 թվականի Համաձայնագրի, քաղաքացիություն չունեցող յուրաքանչյուր անձ պարտականություններ ունի այն երկրի նկատմամբ, որում նա գտնվում է, քանի որ նա պարտավոր է ենթարկվել նրա օրենսդրությանն, ինչպես նաև հասարակական կարգի պաշտպանության ուղղությամբ ձեռնարկվող միջոցառումներին (հոդված 2):

Դրա հետ մեկտեղ, մշտական կամ ժամանակավորապես բնակության երկրի քաղաքացիություն չունեցող կամ երկքաղաքացի անձինք հաճախ հայտնվում են անպաշտպան վիճակում: Նման դեպքերում առաջնահերթ խնդիր է դառնում արտասահմանում ապրող երկքաղաքացիների դիվանագիտա-

կան և հյուպատոսական պաշտպանության հիմնահարցը, որն, ըստ էության, միջազգային իրավունքի կարևոր ինստիտուտներից մեկն է:

Միջազգային իրավունքի նորմերով նախատեսված կարգով՝ պետություններին վերապահվում է արտասահմանում գտնվող սեփական քաղաքացու վերաբերյալ դիվանագիտական և հյուպատոսական պաշտպանություն իրականացնելու հնարավորություն: Միաժամանակ, այն պետությունները, որոնցում ժամանակավորապես բնակվում է մեկ այլ պետության քաղաքացի, պարտավոր են հարգելու վերը նշված իրավունքը:

Դիվանագիտական և հյուպատոսական պաշտպանության իմաստն այն է, որ եթե այդ ընթացքում պարզվում է, որ դիվանագիտական պաշտպանություն իրականացնող պետության քաղաքացու նկատմամբ խախտվել են քաղաքացու գտնվելու վայրի պետության օրենսդրությամբ նրան վերապահված իրավունքներն, ապա պաշտպանող պետությունն իրավասու է պահանջելու վերականգնել սեփական քաղաքացիների խախտված իրավունքները և, անհրաժեշտության դեպքում, պատժել մեղավորներին, ինչպես նաև՝ փոխհատուցել քաղաքացուն պատճառված վնասները:

Միջազգային փաստաթղթերում ամրագրված է. «Անձը, որին քաղաքացիության պետության կողմից պաշտպանություն է ցույց տրվում, եթե իրականում խախտել է բնակության վայրի օրենսդրությունն, ապա այդ դեպքում պետությունը «չի հրաժարվում» իր քաղաքացուց, այլ օգնում է նրան՝ պաշտպան վարձելու, խորհրդատվական օգնություն կազմակերպելու»: Այդ դեպքում,

պետության կողմից ցույց տրված օգնությունը կարելի է որակել ոչ թե դիվանագիտական պաշտպանություն, այլ «հովանավորչություն»⁴:

Միջազգայնորեն ճանաչված նորմերով ֆիզիկական անձի նկատմամբ դիվանագիտական կամ հյուպատոսական պաշտպանություն իրականացնելու համար անհրաժեշտ է երկու նախապայման.

1. այն անձը, որը տվյալ պետության քաղաքացի է, և իր քաղաքացիության պետությունը պատրաստակամություն է հայտնում համապատասխան պաշտպանություն ցույց տալ նրան:

2. Քաղաքացուն առանձին անձանց կամ պետական հաստատությունների կողմից վնաս պատճառելու իրական սպառնալիքը:

Ֆիզիկական անձանց նկատմամբ, որոնք գտնվում են իրենց հայրենիքից դուրս, դիվանագիտական պաշտպանություն կարող է իրականացվել նաև երրորդ պետության կողմից: Սակայն ըստ Վիեննայի՝ 1961 թվականի ապրիլի 18-ի Դիվանագիտական հարաբերությունների մասին համաձայնագրի 46-րդ հոդվածի՝⁵ այդպիսի պաշտպանությունը կարող է կրել ժամանակավոր բնույթ, իսկ այն ցույց տալու համար անհրաժեշտ է համապատասխան միջազգային պայմանագրի առկայությունը: Այդ պայմանագիրը պետք է կնքված լինի ֆիզիկական անձի ներկա գտնվելու պետության և այն երկրի միջև, որի քաղաքացիությունը նա կրում է: Այդպիսի դիվանագիտական պաշտպանությունը կարող է իրականացվել միմիայն տվյալ պետության հետ նախնական համաձայնություն ձեռք բերելուց հետո: Նման մոտեցումն ամրագրված է նաև 1963 թվականի ապրիլի 24-ի Հյուպա-

տոսական հարաբերությունների մասին Վիեննայի համաձայնագրի 8-րդ հոդվածում⁶: Նշված հիմնախնդիրների վերաբերյալ համապատասխան դրույթներ են ամրագրված Եվրամիության մասին համաձայնագրում,⁷ Եվրոպական միության քաղաքացիների ընկերակցության մասին հռոմեական պայմանագրում (հոդված 20)*:

Երկքաղաքացիություն ունեցող անձանց դիվանագիտական կամ հյուպատոսական պաշտպանության խնդրում, միջպետական հարաբերությունների ոլորտում երբեմն կարող են առաջանալ որոշակի դժվարություններ: Պատճառներից մեկն այն է, որ սեփական քաղաքացու՝ դիվանագիտական կամ հյուպատոսական պաշտպանությունն ընդդեմ այն պետության, որի քաղաքացի է նաև այդ անձը, կարող է պակաս արդյունավետ լինել: Նման պարագայում ստեղծվում է մի իրավիճակ, երբ պետություններից մեկը, որի տարածքում խախտվել է երկքաղաքացիություն ունեցող անձի իրավունքները, կարող է մերժել քաղաքացիության մյուս պետության կողմից այդ անձի պաշտպանության առաջարկը:

Փաստորեն, ստեղծվում է այնպիսի իրավիճակ, որի դեպքում մի պետությունն իրավասու է պաշտպանություն հանդես բերել իր քաղաքացու նկատմամբ այս կամ այն ձևով (անմիջականորեն պահանջ ներկայացնելով ուրիշ պետությանը, դիմելով որևէ միջազգային կազմակերպության և այլն), իսկ մյուս պետությունը, որի քաղաքացիությունն այդ անձը նույնպես ունի, իրավունք ունի այն մերժելու: Դրա հետ մեկտեղ, նա կարող է համաձայնվել կարգավորելու վեճը «միջազգային իրավունքի կողմից թույլատրելի միջոցներով»:

րի օգնությամբ»⁹:

Հարցը կարող է ավելի բարդանալ, երբ երկքաղաքացու իրավունքները խախտվում են երրորդ պետության տարածքում: Այդ դեպքում ո՞ր պետությանը կարելի է նախապատվություն տալ, և դրան համապատասխան, իրավական ինչպիսի՞ դիրքորոշում կընդունի երրորդ պետությունն իր տարածքում գտնվող երկքաղաքացիություն ունեցող անձի նկատմամբ՝ դիվանագիտական պաշտպանության առումով:

Ֆիզիկական անձին դիվանագիտական կամ հյուպատոսական օգնություն տրամադրելու դեպքում, ավելորդ բարդություններից խուսափելու համար անհրաժեշտ է կանոնակարգված մոտեցում: Այդպիսի մոտեցումը կարող է կառուցվել՝ հաշվի առնելով երկու սկզբունք. ա) քաղաքացիության հավասարության, բ) քաղաքացիության արդյունավետություն: Յուրաքանչյուր սկզբունք գործնականում տարբեր մոտեցումներ է պահանջում: Կիրառության առումով համեմատաբար պարզ է քաղաքացիության հավասարության սկզբունքը: Համաձայն այդ սկզբունքի՝ երկու պետության քաղաքացիություններն էլ ունեն հավասար նշանակություն: Այստեղից հետևում է, որ նման պարագայում շահագրգիռ պետություններից որևէ մեկը չի կարող հավակնել պաշտպանելու սեփական քաղաքացու հայցը մյուս պետության նկատմամբ, որի քաղաքացիությունը տվյալ անձը նույնպես ունի:

Տարբեր երկրների՝ եվրոպական կառույցներում ինտեգրվելու գործընթացը, կնպաստի առաջիկայում անձի դիվանագիտական և հյուպատոսական պաշտպանության հիմնահարցի կարգավորման վերաբեր-

յալ ավելի արդյունավետ որոշումների ընդունմանը: Բնականաբար, Հայաստանի Հանրապետության համար առավել կարևոր է մեր հայրենակիցների դիվանագիտական և հյուպատոսական պաշտպանությունը, որոնք գտնվում են երրորդ պետության տարածքում: Այդ որոշումները մեծ չափով կնպաստեն նաև նրանց՝ նշված կարգավիճակից բխող հարցերի կանոնակարգմանը:

Երկքաղաքացիությունը ստեղծում է նաև մի շարք խնդիրներ՝ կապված պետության անվտանգության հետ: Այդ առնչությամբ երկքաղաքացիների զինապարտության հետ կապված բազմաթիվ հարցեր են առաջանում: Ավելին, միջազգային ռազմական բախումների ժամանակ երկքաղաքացիների իրավական վիճակը դառնում է ավելի քան անորոշ, քանի որ միջազգային պայմանագրերը և համաձայնագրերը չեն բովանդակում պատերազմի ժամանակ երկքաղաքացիություն ունեցող անձանց իրավական կարգավիճակը սահմանող բավարար նորմեր, և նրանցում անհրաժեշտ է համապատասխան համալրում կատարել:

Վերջին տարիներին Եվրոպայի երկրներում տարածված է այն կարծիքը, որ երկքաղաքացիության ինստիտուտը չի ենթադրում երկակի օրինապահություն, այլ հանդիսանում է «ոչ բնիկ» ժողովրդի՝ իր իրավական կարգավիճակի նկատմամբ վստահության բարձրացման արդյունավետ միջոց և ստանում է առավել վստահելի վերաբերմունք իրենց ապրած երկրի նկատմամբ՝ դրանով իսկ նպաստելով հասարակությունում և երկրում կայունության ամրապնդմանը¹⁰: Այդ գաղափարի անմիջական շարունակությունը և հաստատումն է այն, որ երկքաղաքացիներ

րը, և առհասարակ երկքաղաքացիությունը, կարող է նպաստել պետությունների միջև լարվածության թուլացմանը և փոխըմբռնման հաստատմանը: Կարելի է առանց վարանելու հաստատել գրականության մեջ այդ կապակցությամբ հայտնված կարծիքը, որ մի շարք դեպքերում երկքաղաքացիություն ունեցող անձինք «կարող են անգամ նպաստել իրենց քաղաքացիության պետությունների միջև պատերազմի կանխմանը»¹¹:

Հայաստանի Հանրապետությունը, գտնվելով ռազմական հնարավոր բախումների և արդեն իրականացվող շրջափակման պայմաններում, չի կարող իր քաղաքացիների կողմից հայրենիքի պաշտպանության պարտականությունների կատարմանը մոտենալ այլընտրանքային տարբերակով: Նման պարագայում պահանջվում է օրենսդրորեն կարգավորել երկքաղաքացիների զինապարտության խնդիրը: Պետք է ենթադրել, որ հենց վերոնշյալն է հաշվի առել Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության մասին օրենքը. «Հայաստանի Հանրապետության երկքաղաքացին Հայաստանի Հանրապետության համար ճանաչվում է միայն որպես Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի»: Սույն նորմը տարածվում է նաև 1995 թվականի հունվարի 1-ից հետո, առանց սահմանված կարգի ՀՀ քաղաքացիությունից դուրս գալու, այլ պետության քաղաքացիություն ընդունած կամ ստացած, ինչպես նաև ՀՀ քաղաքացիությունից միակողմանի հրաժարված ՀՀ քաղաքացիների վրա (հոդված 131):

Եվրոպայի Խորհրդի 1963 թվականի համաձայնագրով՝ բազմաքաղաքացիության դեպքում անձն իր զինվորական պարտակա-

նությունը պետք է կատարի իր բնակության երկրի տարածքում: Եթե անձը բնակվում է այն երկրի տարածքում, որը չի հանդիսանում նրա սկզբնական քաղաքացիական պատկանելիության երկիրն, ապա նա կարող է զինվորական ծառայություն անցնել քաղաքացիության պարտականության երկրներից որևէ մեկի տարածքում (հոդված 6):

Հատկանշական է այն, որ զինապարտության հիմնահարցը սպառնիչ կարգավորված չէ անգամ ժողովրդավարական կարգ ունեցող երկրներում: Սակայն այդ հարցում նկատվում է դրական միտում՝ պետությունների մի մասը հիմնահարցը կարգավորում է երկկողմ միջպետական համաձայնագրերի միջոցով: Այսպես, օրինակ, ԱՄՆ-ը 1930-ականներին երկքաղաքացի զինապարտների կարգավիճակի վերաբերյալ պայմանագրեր կնքեց սկանդինավյան երկրների հետ: Դրա օրինակով 1950-ականներին համանման համաձայնագրեր կնքվեցին եվրոպական մի շարք երկրների՝ Շվեյցարիայի և Ֆրանսիայի, Ֆրանսիայի և Իսպանիայի միջև: Ինչպես ԱՄՆ-ի և սկանդինավյան երկրների, այնպես էլ նշված եվրոպական երկրների միջև կնքված պայմանագրերի համաձայն՝ երկքաղաքացիները պարտավոր են անցնել զինվորական ծառայություն այն պետությունում, որի տարածքում ավելի շատ են բնակվել և որի հետ սերտ կապեր ունեն: Համանման սկզբունքներ է բովանդակում Ֆրանսիայի և Իսրայելի միջև զինապարտության մասին 1959 թվականի հունիսի 30-ին կնքված պայմանագիրը¹²:

Երկքաղաքացիների զինվորական ծառայության կարգավորման միջազգային պայմանագրային պրակտիկայից բխում է մի

շարք հիմնարար սկզբունքներ, որոնք, մեր կարծիքով, կարելի է հաշվի առնել՝ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությունը մշակելիս.

ա) երկքաղաքացիները զինծառայությունը պարտավոր են անցնել մշտական բնակության պետությունում, իսկ երկու քաղաքացիության պետությունների փոխհամաձայնության դեպքում՝ զինապարտին զինվորական ծառայություն կատարելու հնարավորություն կարող է տրվել երկրներից որևէ մեկում,

բ) անձինք, ովքեր մինչև քաղաքացիության հարցերով երկու պետությունների միջև կնքված միջազգային պայմանագրի ուժի մեջ մտնելն անցել են զինծառայություն, քաղաքացիության պետություններից մեկի տարածքը համարվում է նաև մյուս պետության նկատմամբ զինապարտությունը կատարած,

գ) մշտական բնակության վայրում զինվորական ծառայություն կրած երկքաղաքացին իր երկրորդ քաղաքացիության երկրում մշտական բնակության տեղափոխվելուց հետո, ենթակա է զորակոչի վերջին պետությունում՝ միայն որպես պահեստային զինծառայող:

Կարգավորված չէ պատերազմող պետությունների երկքաղաքացիների զինվորական պարտականությունների կատարման հարցը: Այս հարցի առնչությամբ կարելի է վկայակոչել 1949 թվականի Ժնևի համաձայնագիրը և դրան կից լրացուցիչ արձանագրությունները: Նրանցում նախատեսվում է, որ երկքաղաքացին պետք է զորակոչվի ծառայելու այն պետության զինված ուժերում, որտեղ մշտապես բնակվում է:

Երկքաղաքացիների կողմից զինվո-

րական պարտականությունների կատարման հարցը երկքաղաքացիության մյուս բացասական հետևանքների հետ միասին դարձել է միջպետական բանավեճերի առարկա: Այդ իրողությունը դիպուկ է բնութագրել Վ. Չերնիչենկոն. «Կարող է ստեղծվել այնպիսի իրավիճակ, երբ անձը, որ ունի երկու կամ բազմաթիվ քաղաքացիություն, ենթակա լինի զինվորական ծառայության զորակոչման իր քաղաքացիության երկրում: Սակայն երկրորդ երկիրը, որի քաղաքացին է նաև այդ անձն, իրավունք ունի նրան կանչել պատասխանատվության այլ երկրում զինվորական ծառայության իրականացման համար»¹³:

Երկքաղաքացիների կողմից զինվորական պարտականությունների կատարման պատճառով միջպետական առաջին վեճը տեղի է ունեցել 19-րդ դարի սկզբին: Անձը, որն ուներ Ֆրանսիայի քաղաքացիություն, Անգլիայում ենթարկվել է պատասխանատվության դավաճանության համար, քանի որ նրա հայրը ծնվել էր Անգլիայում, և այդ անձը գերի էր վերցվել՝ Անգլիայի դեմ արտասահմանյան զորքերի կազմում պատերազմելիս:

Երկքաղաքացիության դեպքում երկակի զինվորական պարտականության հիմնահարցը միջազգային պրակտիկայում լուծվում է երկու տրամաբանորեն հակադիր մոտեցումներով.

1. փորձեր է կատարվում համապատասխան միջազգային համաձայնագրերով կանխել, արգելել, վերացնել երկքաղաքացիությունը: Այդպիսի համաձայնությունների արդյունքում կարող է վերացվել հիմնախնդիրը՝ երկքաղաքացիություն ունեցող անձանց բացակայության պատճառով:

2. Երկքաղաքացիության թույլտվության դեպքում կոնկրետ լուծել հարցը, թե ո՞ր երկրում պետք է անցնի զինվորական ծառայության:

Առաջին մոտեցումը բովանդակում է պարզ դրույթ և առանձին մեկնաբանության կարիք չունի: Երկրորդի դեպքում կարելի է առանձնացնել ինչպես միջազգային պայմանագրերը, որոնք կարգավորում են երկքաղաքացիության հարցերն ամբողջությամբ վերցրած, այնպես էլ առանձին միջպետական համաձայնագրերը, որոնք ուղղված են բազմաքաղաքացիության դեպքում բացառապես երկակի զինապարտության հարցի լուծմանը:

Երկքաղաքացիության դեպքում զինապարտության վերաբերյալ երկկողմ միջազգային համաձայնագրերի օրինակ են ԱՄՆ-ի և Եվրոպական երկրների՝ Նորվեգիայի (1930 թ.), Շվեդիայի (1933 թ.), Շվեյցարիայի (1937թ.) և Ֆինլանդիայի (1939 թ.) միջև կնքված պայմանագրերը: Համանման պայմանագրեր են կնքել առանձին Եվրոպական պետություններ: Այսպես՝ երկքաղաքացիների կողմից զինվորական ծառայության վերաբերյալ համաձայնագրեր են կնքվել Շվեյցարիայի և Ֆրանսիայի (1958թ.), Ֆրանսիայի և Իսրայելի (1959 թ.), Ֆրանսիայի և Իսպանիայի (1970 թ.) միջև և այլն:

ԱՄՆ-ի կողմից 1930-ական թվականներին վերը նշված երկրների հետ կնքված պայմանագրերը բովանդակում են դրույթներ այն մասին, որ երկքաղաքացիություն ունեցող անձինք պարտավոր են անցնել զինվորական ծառայություն այն պետությունում, որի տարածքում նրանք ունեն հիմնական բնակություն և որոնց հետ առավել սերտորեն կապված են: Եթե համաձայնագիր

ստորագրած պետություններից որևէ մեկում այդ անձինք զինվորական ծառայություն են կատարում, ապա համարվում է, որ նրանք այն իրականացրել են նաև մյուս պետությունում¹⁴:

Ֆրանսիայի և Իսրայելի միջև 1959 թվականի հունիսի 30-ին կնքված՝ զինապարտության մասին պայմանագրում նախատեսվում է, որ երկքաղաքացիները պետք է զինվորական ծառայություն իրականացնեն մշտական բնակության պետությունում: Երրորդ պետությունում մշտական բնակության դեպքում այդ անձինք, համաձայն կնքված պայմանագրերի, իրավունք ունեն ընտրելու, թե պետություններից որում նրանք պետք է անցնեն պարտադիր զինվորական ծառայությունը¹⁵:

Այլ սկզբունքներ են առկա Եվրոպական որոշ պետությունների միջև զինապարտության մասին կնքված համաձայնագրերում: Նրանց հիմքում ընկած են պետությունների միջև բարիդրացիական հարաբերությունների առկայությունը, որը մեղմացնում է զինվորական ծառայության հետ առնչվող հիմնահարցերը: Այսպես՝ Ֆրանսիայի և Իսպանիայի միջև 1970 թվականին կնքված զինապարտության վերաբերյալ երկկողմ պայմանագիրը նախատեսում է, որ երկքաղաքացին պարտավոր է անցնել պարտադիր զինվորական ծառայություն այն պետությունում, որտեղ նա առավել երկար ապրել է վերջին 12 ամսում՝ մինչև 18 տարեկան դառնալը¹⁶:

Ամփոփելով՝ ասենք, որ զինապարտության հարցի կարգավորման հիմքում ընկած են միջազգային համաձայնագրերը, որոնք պետությունների միջև երկկողմ համաձայնագրերի կնքման հիմք են ծառայում: Այդ համաձայնագրերից կարելի է առանձնացնել

1997 թվականի քաղաքացիության մասին եվրոպական համաձայնագիրը, որի համաձայն՝ «անձինք, որոնք հանդիսանում են մասնակից պետության քաղաքացի, որտեղ պարտադիր զինվորական ծառայություն չի նախատեսվում, համարվում են զինվորական ծառայությունն անցած, եթե նրանք մշտապես բնակվում են այդ մասնակից պետության տարածքում»¹⁷:

Ինչպես երկքաղաքացիություն ընդունող ամեն երկրի, այնպես էլ Հայաստանի Հանրապետության համար առաջնահերթ նշանակություն ունի երկքաղաքացիների՝ Հայաստանի Հանրապետության ազգային բանակում ծառայելու հիմնախնդրի լուծումը: Հայտնի է, որ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների համար Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերում ժամկետային ծառայություն անցնելը պարտադիր է: Բարդություններ կարող են առաջանալ՝ զինապարտության օրենքը երկքաղաքացիների վրա տարածելիս: Նման պարագայում առաջանում են փոխկապակցված երկու խնդիրներ. ա) երկու երկրի քաղաքացիություն ունեցող հայն իրավունք կունենա ընտրել, թե դրանցից ո՞ր մեկի բանակում է ծառայելու, բ) այլ երկրները կհամաձայնե՞ն, որ հայազգի քաղաքացիները ծառայեն ոչ թե իրենց, այլ մի օտար երկրի բանակում:

Նմանատիպ հարցերի պատասխանը բովանդակում է քաղաքացիության մասին եվրոպական համաձայնագրի (Ստրասբուրգ, 1997 թվականի նոյեմբերի 6) 7-րդ գլխում: Նրանում հստակորեն նշված է, որ երկքաղաքացի անձը զինապարտության իր պարտականությունը պետք է կրի միայն մեկ երկրում՝ կամ այն երկրում, որում բնակվում է, կամ իր

ցանկությամբ այն երկրում, որում չի բնակվում, սակայն որի քաղաքացին է հանդիսանում: Փաստորեն, պետությունների համաձայնությամբ երկքաղաքացին կարող է գորակոչվել այն երկրում, որտեղ նա մինչ գորակոչի տարիքը մշտապես բնակվում է, կամ այն երկրում, որի քաղաքացին նա նույնպես հանդիսանում է, սակայն այնտեղ չի բնակվում: Որոշ դեպքերում նման երկքաղաքացի-գորակոչիկին ընտրության հնարավորություն է տրվում:

Պատերազմական գործողությունների մեջ գտնվող պետությունների երկքաղաքացիներին երկու պետությունների հանդեպ թշնամի չդարձնելու նպատակահարմարությունից ելնելով՝ պետք է գորակոչել այն պետության զինված ուժերի շարքում, որտեղ մշտապես բնակվում է: Պետք է նշել, որ և՛ տեսականորեն, և՛ միջազգային պրակտիկայում այս հարցի վերաբերյալ վերջնական մոտեցումներ չկան:

Երկքաղաքացիների զինապարտության հիմնախնդիրն առանձնապես հրատապ է ո՛չ պատերազմի և ո՛չ խաղաղության իրավիճակում գտնվող Հայաստանի Հանրապետության համար: Կարևորվում է, մասնավորապես, երկքաղաքացի սփյուռքահայության՝ մայր հայրենիքում զինապարտության անցկացումը: Այդ հանգամանքը պետք է հավուր պատշաճի, ընկալելի և ընդունելի դիվանագիտական լեզվով ներկայացնել տարածաշրջանում շահագրգիռ բոլոր երկրներին:

Երկքաղաքացիության հիմնահարցի նկատմամբ պետությունները տարատեսակ մոտեցում են դրսևորում նաև խաղաղ ժամանակաշրջանում: Առանձին պետություններ փորձում են այն ծառայեցնել սեփական պե-

տության քաղաքացիության հիմքերի ամրապնդմանը: Այսպես՝ որոշ պետություններ երկքաղաքացիությունն օգտագործում են արտասահման մեկնած սեփական քաղաքացիների հետ կապերի պահպանման համար, որպեսզի իրենց ազդեցությունն ուժեղացնեն տարբեր երկրներում:

Կան նաև այլ մոտեցումներ: Այսպես՝ Շվեյցարիան, Հունաստանը, Խորվաթիան և Սլովենիան թույլատրում են երկքաղաքացիություն, ուստի և երկակի օրինապահություն միայն իրենց այն քաղաքացիների նկատմամբ, որոնք մշտապես ապրում են արտասահմանում: Մինչդեռ իրենց երկրում մշտապես բնակվող քաղաքացիներին արգելում են ունենալ երկքաղաքացիություն: Այսինքն՝ դրանով իսկ վերը նշված երկրները դրսևորում են երկակի մոտեցում, իրենց երկրում չճանաչելով երկքաղաքացիությունը, մինչդեռ այլ երկրում բնակվող ազգակիցներին չեն զրկում սեփական քաղաքացիությունից¹⁸:

Փաստորեն, պետությունները տարատեսակ մոտեցում են դրսևորում օրինապահության հիմնահարցի նկատմամբ: Ամեն մի պետություն, որը լուծում է սեփական քաղաքացիներին երկքաղաքացիության թույլտվության, սահմանափակման կամ արգելման հարցն, անխուսափելիորեն պետք է որոշի, թե երկքաղաքացիության ո՞ր տարբերակներն են համապատասխանում իր պետական շահերին: Նման պարագայում է միայն հնարավոր երկքաղաքացիության ինստիտուտի ամրապնդումը:

Երկքաղաքացիությունը, կամա թե ակամա, բազմապիսի խնդիրներ է առաջադրում անձի իրավունքների պաշտպանության ոլորտում: Նման խնդիրների արդարա-

ցի լուծման ժողովրդավարական ձևը դատական պաշտպանությունն է: Այն իրականացվում է միջազգային դատական մարմինների կողմից՝ երկքաղաքացիների հայցի քննության միջոցով:

Երկքաղաքացին օգտվում է այն իրավունքներից, որոնք նրան ընձեռում են պետությունները, որոնց քաղաքացին է նա հանդիսանում: Ուստի, նա պարտավորվում է միաժամանակ իրականացնել իր պարտականությունները պետությունների հանդեպ, որոնք նրան քաղաքացիության իրավունք են տվել: Այսինքն՝ երկքաղաքացին ունի ինչպես երկակի իրավունք, այնպես էլ երկակի պարտականություններ: Սակայն չի բացառվում նաև, որ այդ պետություններից մեկը կարող է խտրականություն հանդես բերել երկքաղաքացու նկատմամբ:

Դրա հետ մեկտեղ, գործնականում անհնարին է, որ երկքաղաքացին երկու պետությունների հետ ունենա իրական քաղաքական-իրավական և կայուն կապ: Նա ստիպված նախապատվություն է տալու պետություններից մեկի քաղաքացիությանը կամ խտրականություն է դնելու նրանց միջև: Այս ամենը վերջին հաշվով հանգեցնելու է պետություններից մեկի նկատմամբ անձի ոչ դրական վերաբերմունքի, որը տանելու է երկքաղաքացիության ամլությանը:

Ներկայումս կարևորվում է երկքաղաքացիության միջազգային-իրավական կարգավորման ընդհանուր վիճակի ուսումնասիրությունն ու նրա նշանակությունը՝ Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգի կատարելագործման և միջազգային պայմանագրերի նորմերի պահանջներին հայկական օրենսդրության համապատաս-

խանությունը ճշգրտելու համար: Երկքաղաքացիության վերաբերյալ Երկքաղաքացիության հարցերի միջազգային-իրավական կարգավորման՝ հատկապես զինապարտության, երկքաղաքացու միջազգային դատական պաշտպանության հետ կապված խնդիրները ներկայումս կարևորում են հատկապես Հայաստանի Հանրապետությունում երկքաղաքացիության խնդրի ելակետային դրույթները հրատապ հստակեցնելու համար:

Հայաստանի Հանրապետության օրենքի մշակման և կիրառման գործընթացում անհրաժեշտ է երկքաղաքացիության հիմնախնդիրների միջազգային կարգավորման փորձի ներդրումը: Որոշ դրույթներ, որոնք վիճահարույց են, պետք է ճշգրտվեն հասարակական քննարկումների և բանիմաց մասնագետների միջոցով:

¹ Տե՛ս Графский В.Г. Всеобщая история права и государства. М., 2002г., էջ 29:

² Տե՛ս Баглай М.В. Конституционное право Российской Федерации. М., 2004г., էջ 136:

³ Տե՛ս Сравнительное конституционное право. М., 2002г., էջ 139:

⁴ Տե՛ս Черниченко С.В. Теория международного права. М., 1999г., էջ 382:

⁵ Տե՛ս Международное публичное право. Сборник документов. В 2т. М., 1996г., Т.1., էջ 184:

⁶ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 190:

⁷ Տե՛ս Договор о Европейском Союзе от 7 февраля 1992г., Европейское право. Учебник для вузов под общ. ред. Л.М. Энтина. М., 2000г., էջ 523-552:

⁸ Տե՛ս Договор, учреждающий Европейское Сообщество от 25 марта 1957г., Европейское право. Учебник для вузов под общ. ред. Л.М. Энтина., էջ 562:

⁹ Տե՛ս Курс международного права. В 7т. Т.3. М., 1989г., Глава 2 (Черниченко С.В.: Население и международное право). էջ 81:

¹⁰ Տե՛ս Синкевич А.И. Международные договоры, направленные на урегулирование вопросов гражданства. էջ 5:

¹¹ Տե՛ս Шерер Р. Практика и опыт стран западной Европы в решении вопросов двойного гражданства, Хельсинки, 1994г., էջ 49:

¹² Տե՛ս Законодательные акты о гражданстве, Сост. П.Г. Громушкин М., 1993г., Т.1. էջ 201-211:

¹³ Տե՛ս Курс международного права. В 7 т. Т.3. М., 1989г., Глава 2 (Черниченко С.В.: Население и международное право). էջ 81:

¹⁴ Տե՛ս Бояре Ю. Р. Вопросы гражданства в международном праве. М., 1986г., էջ 69:

¹⁵ Տե՛ս Законодательные акты о гражданстве, Сост. П.Г. Громушкин М., 1993г., Т.1. էջ 201-211:

¹⁶ Տե՛ս Бояре Ю.Р. Вопросы гражданства в международном праве. М., 1986г., էջ 103:

¹⁷ Տե՛ս Европейской конвенции о гражданстве (1997г.):

¹⁸ Տե՛ս Бояре Ю.Р. Вопросы гражданства в международном праве. М., 1986г., էջ 103: